

PŘEHLED JUDIKATURY

ve věcech zásad
soukromého práva

Svazek I.

Zásada autonomie vůle

Sestavil
PETR LAVICKÝ

JUDIKATURA

PŘEHLED JUDIKATURY
ve věcech zásad soukromého práva

Svazek I.

PŘEHLED JUDIKATURY **ve věcech zásad soukromého práva**

Svazek I.

Zásada autonomie vůle

Sestavil
Petr Lavický

JUDIKATURA

Vzor citace: Lavický, P. Přehled judikatury ve věcech zásad soukromého práva. Svazek I.
Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2012, s. 312.

Právní stav judikatury byl uzavřen ke dni 31. 7. 2012.

© Wolters Kluwer ČR, a. s., 2012

ISBN 978-80-7357-980-7 (brož.)

ISBN 978-80-7357-981-4 (e-pub)

PŘEHLED JUDIKATURY

ve věcech zásad soukromého práva

Úvod	9	20. Princip autonomie vůle a cenová regulace nájemného	65
Seznam použitých zkratk	11	21. Bezdůvodné omezení smluvní volnosti cenovým moratoriem	70
I. OBECNĚ K ZÁSADĚ AUTONOMIE VŮLE	13	22. Nájem bytu a autonomie vůle	77
1. Funkce zásady autonomie vůle	13	23. Omezení smluvní volnosti úpravou přechodu nájmu bytu	81
2. Obsah zásady autonomie vůle	15	24. Autonomie vůle a ochrana nájmu bytu	86
3. Role zásady autonomie vůle	18	25. Omezení autonomie vůle ochranou důvěry druhé smluvní strany I.	96
4. Autonomie vůle a zásada dispozitivnosti	18	26. Omezení autonomie vůle ochranou důvěry druhé smluvní strany II.	104
5. Autonomie vůle a dispozitivnost občanskoprávní úpravy	22	27. Ochrana spotřebitele omezením autonomie vůle	105
6. Respektování autonomie vůle jako podmínka fungování právního státu ...	25	28. Účel omezení smluvní volnosti při prodeji zboží v obchodě	114
7. Ústavní aspekty zásady autonomie vůle	29	29. Omezení smluvní svobody produkčními kvótami mléka za účelem dosažení jiného rovnocenného cíle	120
8. Rozdílnost postavení subjektů soukromého a veřejného práva	34	III. NEPLATNOST PRÁVNÍCH ÚKONŮ A AUTONOMIE VŮLE	125
9. Charakteristické znaky soukromoprávních a veřejnoprávních vztahů	36	30. Meze smluvní svobody	125
10. Povaha vztahů upravených zákonem o sdružování občanů	39	31. Smluvní volnost, dobrá víra a rozpor s dobrými mravy	127
11. Princip smluvní volnosti jako znak soukromého práva	42	32. Nemožnost dovolat se smluvní svobody u neplatného úkonu	128
12. Předvídatelnost následků volby smluvního režimu.	43	33. Bezvýznamnost smluvní svobody a dobré víry pro posouzení rozporu s dobrými mravy	132
13. Autonomie vůle, předvídatelnost následků a princip <i>pacta sunt servanda</i>	45	34. Smluvní autonomie a lichva	134
14. Autonomie vůle a zásada <i>pacta sunt servanda</i> I.	49	IV. AUTONOMIE VŮLE PŘI VZNIKU PRÁVNÍCH VZTAHŮ	139
15. Autonomie vůle a zásada <i>pacta sunt servanda</i> II.	52	35. Předkupní právo	139
16. Obsah smlouvy a zásada poctivého obchodního styku	55	36. Kontraktační povinnost založená smlouvou o budoucí smlouvě	142
17. Vztah zásady profesionality, autonomie vůle a smluvní svobody ...	57	37. Nemožnost změny podmínek dohodnutých ve smlouvě o smlouvě budoucí	144
II. OMEZENÍ AUTONOMIE VŮLE	59	38. Zřízení věcného břemene	146
18. Prolomení smluvní volnosti	59	39. Neexistence zákonné kontraktační povinnosti ohledně nájmu bytu	149
19. Smluvní svoboda a cenová regulace ..	60		

40.	Prodloužení nájmu nebytových prostor	150	61.	Restriktivní výklad důvodů neplatnosti právního úkonu	209
41.	Nájem družstevního bytu na dobu určitou	152	62.	Interpretace obsahu smlouvy v souladu s pojmy v ní vymezenými	212
42.	Smluvní volnost bytového družstva při převodu nepronajatého bytu	154	63.	Výklad smlouvy respektující vůli stran a smluvní svobodu	213
43.	Vznik a obsah závazku k dodávce vody z veřejného vodovodu	155	64.	Nepřípustnost formalistického výkladu smlouvy	218
44.	Pasivní solidarita manželů a autonomie vůle smluvních stran	157	65.	Preference skutečné vůle před vůlí projevenou	221
45.	Neexistence kontraktační povinnosti soutěžitele s dominantním (monopolním) postavením	160	66.	Nedostatky v označení předmětu smlouvy	224
46.	Odpovědnost za škodu způsobenou nelegitimním ukončením jednání o uzavření smlouvy	164			
V. AUTONOMIE VŮLE PŘI SJEDNÁNÍ OBSAHU PRÁVNÍHO ÚKONU					
47.	Způsob určení a splatnost kupní ceny	169	VII. FORMA PRÁVNÍHO ÚKONU		
48.	Úroky a úroky z prodlení	171	67.	Autonomie volby formy smlouvy o sdružení	229
49.	Výše úroků z prodlení	173	68.	Autonomie vůle a nedodržení písemné formy dohody o narovnání	230
50.	Ujednání o povinnosti zaplatit smluvní pokutu	178	VIII. ZÁNİK ZÁVAZKŮ A JEJICH VYPOŘÁDÁNÍ		
51.	Smluvní pokuta zajišťující splnění povinnosti dlužníka závislé na součinnosti třetího subjektu	179	69.	Dohoda o zániku závazku a o jeho následcích	233
52.	Smluvní pokuta za opakované porušení povinnosti	181	70.	Dohoda o vzdání se práv, která mohou vzniknout v budoucnu. Změny na pronajaté věci	238
53.	Závazek nepřevést nemovitosti po dobu trvání zprostředkování	182	71.	Dohoda o skončení nájmu	241
54.	Závazek nekonkurovat si po zániku sdružení	184	72.	Ujednání výpovědních důvodů z nájmu	241
55.	Určení obsahu mandátní smlouvy	186	73.	Předběžné opatření zakazující nakládat s věcí patřící do SJM a vypořádání SJM	243
56.	Dohoda o způsobu zvyšování nájemného	190	74.	Autonomie vůle při vypořádání BSM dohodou	248
57.	Dohoda o změnách na pronajaté věci	191	75.	Dobré mravy jako korektiv smluvní volnosti při vypořádání BSM	250
VI. INTERPRETACE OBSAHU PRÁVNÍCH ÚKONŮ					
58.	Priorita výkladu smlouvy nezakládajícího její neplatnost I.	193	76.	Význam smluvní volnosti pro závěr o době, kdy lze uzavřít dohodu o vypořádání SJM	253
59.	Priorita výkladu smlouvy nezakládajícího její neplatnost II.	202	IX. AUTONOMIE VŮLE V PRACOVNÍM PRÁVU		
60.	Význam zásady autonomie vůle pro interpretaci smlouvy	205	77.	Místo výkonu práce	259
			78.	Druh vykonávané práce	259
			79.	Smluvní svoboda a rozšíření působnosti kolektivních smluv	262

X. PROCESNÍ ASPEKTY	
AUTONOMIE VŮLE	271
80. Autonomie vůle a dispoziční zásada I.	271
81. Autonomie vůle a dispoziční zásada II.	274
82. Vyloučení věci k samostatnému projednání I.	275
83. Vyloučení věci k samostatnému projednání II.	278
84. Objektivní kumulace ve správním soudnictví	283
85. Autonomie vůle a rozhodování bez jednání navzdory úkonu strany	287
86. Rozhodčí smlouva	290
87. Rozhodčí doložky ve spotřebitelských smlouvách	292
Přehled uveřejněných judikátů podle právních předpisů	298
Věcný rejstřík	306

PŘEHLED JUDIKATURY ve věcech zásad soukromého práva

Svazek I.

Sestavil
Petr Lavický

Úvod

Zásady soukromého práva dávno již nepatří pouze do monografií, článků či jiných teoretických pojednání, ale staly se běžnou součástí každodenní aplikační praxe. Ruku v ruce s tím také roste počet rozhodnutí, jejichž argumentace je na právních zásadách vybudována. Předkládaný přehled judikatury je toho dokladem.

Z redakčního hlediska tato skutečnost znamená, že je v podstatě nemožné zpracovat přehled judikatury, který by obsáhl – byť jenom vybraná a reprezentativní – rozhodnutí ke všem stěžejním soukromoprávním zásadám v jedné knize. Dílo, které se dostává čtenáři do rukou, je proto pouze prvním z několika svazků, které budou soukromoprávním zásadám věnovány.

Úvodní dva svazky budou zaměřeny především na zásady odvozené od lidské svobody.¹⁾ Mezi ně patří úzce související zásada autonomie vůle, zásada vše je dovoleno, co není zakázáno, a konečně zásada dispozitivnosti právní úpravy. Každá z nich ze svého pohledu vyjadřuje míru volného jednání osob v rámci soukromoprávních vztahů. Tato svoboda však nemůže být neomezená, neboť zejména ve vztazích, v nichž vystupují reálně mocensky nerovní účastníci, by se mohla svoboda jednoho zvrhnout v jeho diktát; z tohoto důvodu se moderní právní řády snaží tento nežádoucí důsledek zásady autonomie vůle korigovat zásadou ochrany slabší smluvní strany. Možnost jednat podle své vůle s sebou nese i nutnost snášení negativních důsledků v případě, že ten, kdo takovou možnost měl, ji nevyužil. To vyjadřuje zásada *vigilantibus iura scripta sunt*.

Samotný první svazek shrnuje a třídí rozhodnutí vyslovující se k zásadě autonomie vůle. Ostatním zásadám, zmíněným v předchozím odstavci, bude věnován svazek druhý.

Označení některých zásad jako soukromoprávních se může jevit jako částečně nepřesné; kupř. zásada autonomie vůle není pouze soukromoprávní zásadou, ale je platnou ústavní zásadou, vyjadřující obecně svobodu lidského jednání v právních vztazích. Přesto

¹⁾ K tomu viz Hurdík, J.; Lavický, P. *Systém zásad soukromého práva*. Brno : MU, 2010, s. 78.

je to zásada pro soukromé právo typická. Zásada bdělým náležejí práva se zase tradičně řadí mezi soukromoprávní zásady; navzdory tomu se jí v praxi – z hlediska četnosti – argumentuje především v oblasti procesního, tedy veřejného práva. Označení díla za přehled zásad soukromého práva je tedy spíše orientační a má jím být vyjádřeno, že středem pozornosti jsou zásady typické pro soukromé právo a jejich uplatňování v soukromoprávních vztazích, popř. v souvisejících vztazích procesních.

Zásady mnohdy slouží jako interpretační vodítko ustanovení platného práva, resp. jako jeho určitý korektiv. Tato povaha zásad znamená, že rekonstrukce soukromého práva by se použitelnosti zásad zařazených do tohoto přehledu měla dotknout pouze v minimální míře.

S ohledem na značné množství judikátů zařazených do tohoto svazku bylo nutno přistoupit k jejich výraznému krácení; podstata právního názoru v nich vysloveného by tím ale nikdy neměla být dotčena.

Autor

Seznam použitých zkratek

Prameny:

ASPI	Právní informační systém nakladatelství Wolters Kluwer ČR, a. s.
OP	Obchodní právo (vydává Prospektrum, spol. s r. o.)
PrRo	Právní rozhledy (vydává C. H. Beck)
R	Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek (vydává Nejvyšší soud ČR v nakladatelství Novatrix, s. r. o.)
Sb. NSS	Sbírka rozhodnutí Nejvyššího správního soudu

Právní předpisy:

insolvenční zákon	zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon)
Listina	usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky
obč. zák.	zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
obch. zák.	zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník
o. s. ř.	zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
s. ř. s.	zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní
Úmluva	sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., o Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolů č. 3, 5 a 8
Ústava	ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky
zák. práce	zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce

I. OBECNĚ K ZÁSADĚ AUTONOMIE VŮLE

1. Funkce zásady autonomie vůle

čl. 2 odst. 3 Listiny

§ 488 a násl. obč. zák.

Jednou ze stěžejních zásad soukromého práva je zásada autonomie vůle, tedy možnost osoby vlastní vůli ovlivňovat a určovat své postavení v právních vztazích (zvláště pak v závazkových právních vztazích, kde se projevuje jako zásada smluvní volnosti) – přičemž jedním z jejích projevů je i svoboda (možnost) určení obsahu právního úkonu.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 3. 6. 2009, sp. zn. 28 Cdo 2716/2008
ASPI ID: JUD152427CZ

Z odůvodnění:

Žalobkyně se v souzené věci domáhá po žalovaném vydání v záhlaví tohoto rozsudku specifikované částky jakožto bezdůvodného obohacení, jež mělo žalovanému vzniknout tak, že od žalobkyně tuto částku přijal jako půjčku za účelem nabytí členských práv a povinností vztahujících se k družstevnímu bytu č. 16 v domě čp. 1940, v ulici O., ve Ž. nad S., pro sebe a právě i pro žalobkyni. Avšak tato práva a povinnosti nabyt žalovaný výlučně sám a zmíněný peněžitý obnos žalobkyni nevrátil.

Nejvyšší soud se předně zabýval tím, zda v daném případě skutečně vzniklo na straně žalovaného bezdůvodné obohacení. Podle § 451 odst. 2 obč. zák. je „bezdůvodným obohacením majetkový prospěch získaný plněním bez právního důvodu, plněním z neplatného právního úkonu nebo plněním z právního důvodu, který odpadl, jakož i z majetkový prospěch získaný z nepoctivých zdrojů.“ Bezdůvodně se obohatí

i ten, za něhož bylo plněno, co měl po právu plnit sám (§ 454 obč. zák.). Bezdůvodným obohacením se má přitom na mysli objektivní stav, kdy bez právnem uznaného důvodu došlo k přesunu majetkových hodnot od jednoho subjektu k druhému.

V daném případě odvolací soud – oproti soudu prvního stupně – uzavřel, že žalobkyně se nestala vedle žalovaného společným nájemcem předmětného družstevního bytu, a tudíž poskytnutí žalované částky žalobkyni nebylo konzumováno jejím dosud trvajícím nájemním vztahem k tomuto bytu. Uvedenému závěru je třeba bez výhrad přisvědčit, neboť nabyvatelem členských práv a povinností v dotčeném bytovém družstvu se stal výlučně žalovaný. Ani nájemní smlouva mezi dotčeným bytovým družstvem a účastníky tohoto řízení uzavřená dne 31. 8. 1998 právo nájmu žalobkyni nemohla založit, neboť, jak stanoví kogentní § 700 odst. 3 obč. zák., u družstevního bytu může vzniknout společný nájem jen mezi manžely. Přitom i společné členství v družstvu může vzniknout jen mezi manžely (srov. Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník II. § 460–880. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, str. 1886).

Odvolací soud však dospěl k závěru, že právní důvod plnění byl dán z jiné příčiny. Účastníci měli uzavřít „vzájemnou dohodu o společném soužití při společném bydlení“, za účelem jejíhož splnění převzal žalovaný předmětnou finanční částku. K odpadnutí tohoto právního důvodu pak došlo v okamžiku, kdy účastníci zrušili společné soužití, tedy někdy v polovině roku 2005. V téže chvíli došlo i ke vzniku bezdůvodného obohacení na straně žalovaného ve výši odpovídající žalované částce.

Dovolací soud se přes námitky dovolatele s tímto právním posouzením ztožňuje alespoň co do závěru o vzniku bezdůvodného obohacení. Jednou ze stěžejních zásad soukromého práva je zásada autonomie vůle, tedy možnost osoby vlastní vůlí ovlivňovat a určovat své postavení v právních vztazích (zvláště pak v závazkových právních vztazích, kde se projevuje jako zásada smluvní volnosti) – přičemž jedním z jejích projevů je i svoboda (možnost) určení obsahu právního úkonu (viz i rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 5. 2007, sp. zn. 28 Cdo 1222/2007, veřejnosti dostupný na internetových stránkách Nejvyššího soudu, www.nsoud.cz; v podrobnostech viz též Hurdík, J., Fiala, J., Hrušáková, M. Úvod do soukromého práva. Druhé, rozšířené a upravené vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1997, str. 77 a násl.). Tato zásada vychází mimo jiné i z čl. 2 odst. 3 Listiny a své vyjádření našla především v jednotlivých ustanoveních občanského práva (nejobecněji vyjádřeno v § 2 odst. 3 obč. zák.). Jedním z konkrétních a nejtypičtějších projevů této zásady je i možnost subjektů ve snaze co nejšířěji a co nejúplněji realizovat své rozmanité individuální potřeby, zájmy a preference v rámci smluvní autonomie uzavřít smlouvu, která není v žádném občansko-právním předpise upravena. Tato možnost je vyjádřena v § 51 obč. zák. zakotvujícím právní institut tzv. nepojmenované smlouvy (viz Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník II. § 460–880. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, str. 412). Není tedy důvodu bránit subjektům občansko-právních vztahů, aby takové právní úkony činily, pokud splňují všechny znaky právního úkonu a pokud neodporují obsahu nebo účelu zákona.

Jestliže tedy odvolací soud v daném případě dospěl k závěru, že účastníci řízení uzavřeli takovou nepojmenovanou smlouvu,

jejímž obsahem byla povinnost žalobkyně poskytnout žalovanému uvedenou částku za účelem získání konkrétního družstevního bytu a tomu odpovídající povinnost žalovaného takový byt obstatat a žalobkyni umožnit tento byt užívat za podmínek „společného soužití a bydlení“, pak se jednalo o právem uznaný důvod k poskytnutí uvedeného jednorázového plnění ze strany žalobkyně, jemuž odpovídalo plnění trvajících ze strany žalovaného (předmět závazkového právního vztahu). Nelze proto přisvědčit námitce dovolatele, že žalovaná částka mu byla předána bez právního důvodu, a že se proto jednalo o bezdůvodné obohacení od samého počátku.

V době, kdy žalobkyně se žalovaným sdílela tento byt a žila s ním ve společné domácnosti (§ 115 obč. zák.), nemohlo dojít k bezdůvodnému obohacení na straně žalovaného, neboť v jeho majetkové sféře došlo sice ke zvýšení aktiv na úkor žalobkyně, nicméně zároveň žalobkyni plnil to, co podle výše uvedené dohody měl.

Lze taktéž souhlasit s odvolacím soudem, že ke vzniku bezdůvodného obohacení mohlo dojít až v okamžiku, kdy žalobkyně přestala dotčený byt se žalobcem sdílet, neboť ze skutkových zjištění provedených oběma soudy není možné dovodit, že by platnost mezi účastníky uzavřené nepojmenované smlouvy byla časově omezena, jinými slovy řečeno, že by tato smlouva byla uzavřena „pouze“ na dobu určitou. Právní důvod, pro který žalobkyně poskytla žalovanému předmětnou částku, přestal existovat ve chvíli, kdy účastníci řízení zrušili společné soužití a společně užívání dotčeného bytu.

Je však otázkou, kterak ve svém dovolání připomenul žalovaný, zda lze bez dalšího dovodit, že bezdůvodné obohacení žalovaného vzniklo ve vztahu k celé žalobkyni požadované částce. Je totiž možné, že

žalobkyně část takto poskytnuté finanční částky konzumovala tím, že v bytě bydlela, aniž jakkoliv přispívala na nájemné, údržbu tohoto bytu či na náklady spojené s jeho užíváním. Pokud by tomu tak skutečně bylo, jednalo by se naopak o bezdůvodné obohacení na straně žalobkyně, neboť v její majetkové sféře se takto vynaložené náklady negativně neprojevovaly, ač by se tak nepochybně stalo, kdyby si bydlení zajišťovala sama. Tímto aspektem souzeného sporu se však odvolací soud nezabýval.

Právě uvedené souvisí i s úplným právním posouzením předmětné věci. Jestliže totiž odvolací soud dospěl k závěru, že mezi účastníky došlo k uzavření nepojmenované smlouvy s výše uvedeným obsahem, pak je otázkou, zda jednání stran této smlouvy spočívající ve „zrušení společného soužití“ v předmětném bytě nezahrnovalo projev vůle směřující k odstoupení od této smlouvy ve smyslu § 48 obč. zák. Pak by totiž připadala v úvahu aplikace § 457 obč. zák. a povinnost účastníků vrátit si vše, co podle takto zrušené smlouvy nabylí (tzv. restituční povinnost). Pokud by tomuto tak skutečně bylo, byly by závěry uvedené v předchozím odstavci irelevantní.

Odvolací soud se však ani touto otázkou nezabýval, protože je jím provedené právní posouzení nutno považovat za neúplné, a tím i za nesprávné. Z tohoto důvodu dovolací soud postupoval podle § 243b odst. 2 část věty za středníkem a odst. 3 věta první o. s. ř., rozhodnutí odvolacího soudu zrušil a věc mu vrátil k dalšímu řízení. V něm se odvolací soud bude zejména zabývat možností, zda zrušením společného soužití ve společném bytě nedošlo mezi účastníky řízení k odstoupení od uvedené nepojmenované smlouvy, a zda tak není na místě aplikace § 457 obč. zák.

Pokud k takovému závěru nedospěje, bude se zabývat tím, v jakém rozsahu k bezdůvodnému obohacení na straně žalovaného došlo s přihlédnutím k tomu, jak oba účastníci vynakládali prostředky na chod společné domácnosti.

2. Obsah zásady autonomie vůle

**čl. 2 odst. 3 Listiny
§ 51, 488 a násl. obč. zák.**

Smlouva je jednou ze základních právních skutečností, vedoucích ke vzniku občanskoprávních vztahů. Obecně se uplatňující princip privátní autonomie v občanskoprávních vztazích, zvláště princip smluvní autonomie, znamená, že je ponecháno zásadně na uvážení a rozhodnutí samotných subjektů, zda vůbec a s kým smlouvu uzavřou, jaký bude její obsah, jaká bude její forma a též jaký typ smlouvy pro konkrétní případ občanskoprávního styku zvolí. Subjekty mají v prvé řadě možnost zvolit některý z upravených typů smluv (tzv. pojmenované typy smluv) nebo uzavřít smlouvu atypickou (nepojmenovanou) podle § 51 obč. zák., která ale nesmí odporovat obsahu nebo účelu zákona.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 3. 2009, sp. zn. 33 Odo 1702/2006²⁾
ASPI ID: JUD148182CZ

Z odůvodnění:

Žalobce se po žalovaném domáhal zaplacení částky 120 000 Kč s příslušenstvím s odůvodněním, že manželé J. S. a J. S. uzavřeli dne 14. 8. 1996 se žalovaným smlouvu, podle níž se zavázali poskytnout své nemovitosti jako zástavu za účelem získání úvěru pro potřebu žalovaného, který

²⁾ Obdobně rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 4. 2009, sp. zn. 33 Odo 1525/2006.

se jim za to zavázal platit měsíčně odměnu 20 000 Kč. Žalovaný svůj závazek plnil do června 1998; dlužnou pohledávku za období od července do prosince 1998 ve výši 120 000 Kč manželé S. smlouvou ze dne 10. 5. 1999 postoupili žalobci.

V rámci dovolacího důvodu uvedeného v § 241a odst. 2 písm. b) o. s. ř., jímž lze namítat, že rozhodnutí odvolacího soudu spočívá na nesprávném právním posouzení věci, žalovaný zpochybnil závěr, že byl povinen platit odměnu za poskytnutí nemovitostí za účelem získání úvěru, k němuž odvolací soud dospěl výkladem smluvního ujednání obsaženého ve smlouvě o podstoupení nemovitosti pro získání úvěru ze dne 14. 8. 1996 s přihlédnutím k následnému chování smluvních stran.

Podle § 51 obč. zák. mohou účastníci uzavřít i takovou smlouvu, která není zvláště upravena; smlouva však nesmí odporovat obsahu nebo účelu zákona.

Smlouva je jednou ze základních právních skutečností, vedoucí ke vzniku občanskoprávních vztahů. Obecně se uplatňující princip privátní autonomie v občanskoprávních vztazích (§ 2 odst. 3 obč. zák.), zvláště princip smluvní autonomie, znamená, že je ponecháno zásadně na uvážení a rozhodnutí samotných subjektů, zda vůbec a s kým smlouvu uzavřou, jaký bude její obsah, jaká bude její forma a též jaký typ smlouvy pro konkrétní případ občanskoprávního styku zvolí. Subjekty mají v prvé řadě možnost zvolit některý z upravených typů smluv (tzv. pojmenované typy smluv) nebo uzavřít smlouvu atypickou (nepojmenovanou) podle § 51 obč. zák., která ale nesmí odporovat obsahu nebo účelu zákona.

Smlouva o podstoupení nemovitosti pro získání úvěru, jejímž předmětem bylo podepsání zástavní smlouvy a realizace zá-

stavy nemovitostí manželů S. ve prospěch K. b., a. s., za účelem získání úvěru pro zájemce a závazek zájemce hradit za poskytnutí zástavy podstupitelům měsíční odměnu, neodpovídá žádnému z typů smluv, které jsou výslovně upraveny zvláštními ustanoveními závazkového práva (občanský zákoník – část osmá, hlava druhá až dvacátá první). Správně proto soudy obou stupňů posoudily tuto smlouvu jako smlouvu nepojmenovanou podle § 51 obč. zák. Zatímco u pojmenovaných smluv občanský zákoník vedle obecných ustanovení v části první občanského zákoníku obsahuje ještě další – speciální – ustanovení, u nepojmenovaných smluv taková ustanovení zákona chybí. Jen rámcově se v § 51 obč. zák. stanoví, že nepojmenovaná smlouva nesmí odporovat obsahu nebo účelu zákona; to znamená, že podrobné modalitty smluvních podmínek musí takové smlouvy obsahovat samy. Soudní praxí je obecně zastáván názor, že pro právní vztahy vyplývající z inominátních smluv je rozhodující obsah smlouvy (vlastního smluvního ujednání), tedy to, jak jsou vymezena vzájemná práva a povinnosti smluvních stran; takto stanovené povinnosti jsou pak pro ně závazné. Pouze za situace, kdy není mezi účastníky v určité otázce smluvně nic řečeno, použijí se na závazkový právní vztah vzniklý z nepojmenované smlouvy analogicky ta ustanovení občanského zákoníku, která upravují závazkový právní vztah obsahem a účelem mu nejbližší (srovnej Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J., a kol: Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání, Praha, C. H. Beck 2006, str. 322 a n.).

Odvolací soud výkladem smlouvy podle § 35 odst. 2 obč. zák. s přihlédnutím k následnému chování smluvních stran dovodil, že povinnost žalovaného platit manželům S. sjednanou měsíční odměnu byla vázána na poskytnutí nemovitostí manželů S. coby zástavu k zajištění úvěru poskytnu-

tého ať již samotnému žalovanému, případně obchodní společnosti, jejímž je jediným společníkem a jednatelem. S tímto závěrem se dovolací soud ztotožňuje.

Podle § 35 odst. 2 obč. zák. právní úkony vyjádřené slovy je třeba vykládat nejenom podle jejich jazykového vyjádření, ale zejména též podle vůle toho, kdo právní úkon učinil, není-li tato vůle v rozporu s jazykovým projevem.

Citované ustanovení předpokládá, že o obsahu právního úkonu může vzniknout pochybnost, a pro ten případ formuluje výkladová pravidla, která ukládají soudy, aby tyto pochybnosti odstranil výkladem, a to zejména gramatickým, logickým, systematickým a historickým. Kromě toho soud posoudí na základě provedeného dokazování, jaká byla skutečná vůle účastníků v okamžiku uzavírání smlouvy. Interpretace obsahu právního úkonu soudem podle § 35 odst. 2 obč. zák. přitom nemůže nahrazovat či měnit již učiněné projevy vůle; použití zákonných výkladových pravidel směřuje pouze k tomu, aby obsah právního úkonu vyjádřeného slovy, který učinili účastníci ve vzájemné dohodě, byl vyložen v souladu se stavem, který existoval v době jejich smluvního ujednání. Citovaná výkladová pravidla se uplatní zejména v situaci, kdy účastníci řízení interpretují obsah smluvních ujednání odlišným způsobem. Soud při úsudku o skutečné vůli účastníků smlouvy přihledne zejména k účelu tohoto právního úkonu, k okolnostem, za jakých k němu došlo, a k následnému chování účastníků smlouvy.

V posuzovaném případě odvolací soud postupoval v souladu se shora popsanou metodou výkladu právního úkonu vyjádřeného slovy, tedy obsah právního úkonu interpretoval nejen podle jeho jazykového vyjádření, ale zejména též podle skutečné vůle těch, kdo právní úkon učinili, s při-

hlédnutím i k jejich následnému chování a k účelu tohoto právního úkonu. Je nepochybné, že účel, který účastníci smlouvy jejím uzavřením sledovali, bylo umožnit žalovanému (zastavením nemovitostí) získat finanční prostředky k jeho podnikatelským aktivitám z úvěru, který bude poskytnut přímo jemu (tj. fyzické osobě), případně obchodní společnosti, (tj. právnické osobě), v níž byl jediným společníkem. Je-li ve smlouvě povinnost žalovaného platit odměnu spojována s poskytnutím úvěru zájemci, měli jím účastníci smlouvy na mysli žalovaného bez rozlišení, zda bude úvěr čerpat jako fyzická osoba nebo jej bude čerpat obchodní společnost B., spol. s r. o., v níž je jediným společníkem. Tomuto úsudku nasvědčuje pozdější chování smluvních stran; manželé S. dali své nemovitosti k dispozici za účelem zřízení zástavního práva, jímž byl zajištěn úvěr poskytnutý společnosti B., spol. s r. o., žalovaný za poskytnutí nemovitostí hradil manželům S. odměnu a ke svému závazku se přihlásil i v později uzavřeném dodatku smlouvy. Nelze tak přisvědčit žalovanému, že za zájemce zmiňovaného ve smlouvě lze považovat pouze jeho a že povinnost platit odměnu by mu vznikla jen za splnění podmínky, že by úvěr byl poskytnut jemu, coby fyzické osobě. Za této situace se ovšem nemůže prosadit dovolací námitka, že odvolací soud nepřipustně ztotožnil fyzickou osobu žalovaného a právnickou osobu B., spol. s r. o., neboť tento právní závěr neučinil. Lze uzavřít, že smlouvou o postoupení pohledávky byla žalobci postoupena existující pohledávka a smlouva o postoupení pohledávky je tudíž platným právním úkonem.

3. Role zásady autonomie vůle

§ 3 odst. 1 obč. zák.

Občanský zákoník je ovládán zásadou autonomie vůle, která ve své podstatně umožňuje právním subjektům uzavírat jakékoli smlouvy, pokud svým obsahem nebo účelem neodporují zákonu nebo jej neobchází anebo se nepříčí dobrým mravům.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 11. 2008, sp. zn. 33 Odo 1209/2006
ASPI ID: JUD144420CZ

Z odůvodnění:

Občanský zákoník je ovládán zásadou autonomie vůle, která ve své podstatně umožňuje právním subjektům uzavírat jakékoli smlouvy, pokud svým obsahem nebo účelem neodporují zákonu nebo jej neobchází anebo se nepříčí dobrým mravům. Určité smluvní typy, které jsou mezi subjekty uzavírány nejčastěji, občanský zákoník ve své zvláštní části speciálně upravuje (kupní smlouva, darovací smlouva apod.). Tyto upravené smluvní typy jsou charakterizovány typickými právy a povinnostmi, které z nich smluvním stranám plynou. Pro darovací smlouvu je typické, že dárce bezplatně poskytuje nebo se zavazuje poskytnout obdarovanému určitý majetkový prospěch, aniž by k tomu měl právní povinnost, a obdarovaný tento dar nebo smlib přijímá. Darovací smlouva je dvoustranný právní úkon, k jehož pojmovým znakům náleží předmět daru, bezplatnost a dobrovolnost. Jinak řečeno, dárce přenechává obdarovanému dar bezplatně, tzn. bez jakékoli protislužby, a obdarovaný obvykle také není vázán, jak má s poskytnutým darem naložit. V posuzovaném případě se účastníci od těchto pravidel darovací smlouvy odchýlili, neboť žalobce se za poskytnutí finančního příspěvku (daru)

zavázal k určitému konání (vybudování, resp. dobudování infrastruktury obsluhující lokalitu, v níž žalovaný měl své pozemky) a poskytnutý dar byl účelově vázán právě na realizaci tohoto závazku žalobce. Tím účastníci uzavřeli smlouvu, která není v občanském zákoníku výslovně upravena, a závěr odvolacího soudu, že tento dvoustranný právní úkon spočívající ve vzájemném plnění lze mít za smlouvu inominátní (nepojmenovanou), je správný.

4. Autonomie vůle a zásada dispozitivnosti

§ 2 odst. 3 obč. zák.

V souladu s § 2 odst. 3 obč. zák. je subjektům občanskoprávních vztahů se zřetelem k autonomii vůle umožněno, aby si v podmínkách tržního hospodářství, volné soutěže a konkurence uspořádaly občanskoprávní vztahy a jejich obsah, tj. souhrn vzájemných subjektivních občanských práv a povinností, smlouvou odchýlně od občanského zákoníku. Tento závěr ovšem platí jen potud, pokud tuto volnost zákon výslovně nezakazuje či pokud z povahy použitého zákonného ustanovení nevyplývá, že se od něj nelze odchýlit.

Nález Ústavního soudu ze dne 13. 10. 2004, sp. zn. III. ÚS 104/04

Z odůvodnění:

Z pohledu práva jednoduchého, relevantního pro posouzení předmětné věci, bylo nutné vyjít z toho, že v řízení před obecnými soudy se stěžovatel domáhal uložení povinnosti žalovaným vyklidit nemovitosti v žalobě specifikované s poukazem na neplatnost ve věci učiněných soukromoprávních úkonů, a to jednak smlouvy o nájmu nebytových prostor (a tím i smlou-

vy o podnájmu nebytových prostor), a dále smlouvy o zřízení věcného břemene.

Ve vztahu k závěru vyvozenému odvolacím soudem a Nejvyšším soudem (v tomto směru i soudem prvního stupně) ohledně neplatnosti smlouvy o nájmu nebytových prostor se Ústavní soud v plném rozsahu ztotožňuje s úvahami vyloženými v odůvodnění jejich rozhodnutí.

Většinová rozhodovací praxe Nejvyššího soudu vychází z právního názoru dovozujícího, že smlouva o nájmu nebytových prostor uzavřená před 3. prosincem 1999 v režimu zákona č. 116/1990 Sb. (ve znění účinném do 2. prosince 1999) bez předchozího souhlasu obecního úřadu (§ 3 odst. 2 věta druhá a třetí) je ve smyslu jeho § 3 odst. 4 s odkazem na § 39 obč. zák. od počátku neplatná. Některé judikáty od tohoto výkladu se odchyľující (rozsudky Nejvyššího soudu sp. zn. 28 Cdo 1364/2001, sp. zn. 28 Cdo 718/2003) byly podnětem k postoupení věci k rozhodnutí velkému senátu občanskoprávního kolegia Nejvyššího soudu [§ 20 odst. 1 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích), ve znění pozdějších předpisů], který o ní rozhodl rozsudkem ze dne 20. 1. 2004, sp. zn. 31 Cdo 1895/2002 (publikovaným pod pořadovým číslem 68 in: Soudní judikatura, roč. 2004, č. 4, str. 263 a násl.), tak, že na své jinak konstantní judikatuře stran daného právního názoru setrval (shodně potom rozsudek sp. zn. 26 Cdo 809/2002, usnesení sp. zn. 28 Cdo 1581/2002, usnesení sp. zn. 25 Cdo 1828/2003 a další). Citovaný rozsudek velkého senátu je založen na racionálním a logicky zcela přesvědčivě vybudovaném argumentačním a rovněž teoreticky akceptovatelném koherentním základě, pročež na jeho rozhodovací důvody, s nimiž se Ústavní soud ztotožňuje, postačí pro stručnost odkázat.

Ústavní soud souhlasí se závěrem vysloveným v rozsudcích napadených ústavní stížností ohledně neplatnosti smlouvy o nájmu nebytových prostor. Souhlasí také s tím, že předmětná smlouva o zřízení věcného břemene ve shodě s rozhodovacími důvody uvedenými v napadených rozsudcích co do své právní relevance jako svébytný celek ob stojí. V tomto směru stran jednotlivých dílčích otázek, vyjma výhrady dále uvedené, lze odkázat na obsah jejich odůvodnění.

Toliko ve vztahu k otázce zřízení věcného břemene na dobu určitou se Ústavní soud s rozhodovacími důvody odvolacího soudu a Nejvyššího soudu neztotožnil, přičemž vyšel z následujících úvah:

Dle čl. III bodu 1 věty první smlouvy o zřízení věcného břemene zřídila strana povinná straně oprávněné věcné břemeno nájmu staveb a pozemků uvedených v čl. II této smlouvy na dobu třiceti roků, a to ve smyslu smlouvy o nájmu uzavřené dne 15. 4. 1997, když ve smyslu věty druhé téhož článku má strana oprávněná právo užívat stavbu a pozemky uvedené v čl. II smlouvy k provozování své podnikatelské činnosti.

V souladu s čl. 2 odst. 3 Listiny může každý činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.

Dle § 2 odst. 3 obč. zák. si účastníci občanskoprávních vztahů mohou vzájemná práva a povinnosti upravit dohodou odchylně od zákona, jestliže to zákon výslovně nezakazuje a jestliže z povahy ustanovení zákona nevyplývá, že se od něj nelze odchyľit.

Z ustanovení § 2 odst. 3 obč. zák. vyplývá, že subjektům občanskoprávních vztahů je v souladu se zásadou autonomie

vůle umožněno, aby si v podmínkách tržního hospodářství, volné soutěže a konkurence uspořádaly občanskoprávní vztahy a jejich obsah, tj. souhrn vzájemných subjektivních občanských práv a povinností, smlouvou odchylně od občanského zákoníku. Tento závěr ovšem platí jen potud, pokud tuto volnost zákon výslovně nezakazuje, či pokud z povahy použitého zákonného ustanovení nevyplývá, že se od něj nelze odchýlit. Na základě této úpravy mohou subjekty občanskoprávních vztahů nejlépe realizovat vlastní osobní a hospodářské představy a záměry v souladu se svými individuálními zájmy, potřebami a preferencemi. V první řadě platí především to, co si smluvní subjekty spolu dohodly, jestliže jim zákonem navrhovaná standardní úprava těchto otázek z nějakých důvodů nevyhovuje. Jsou to samy subjekty občanskoprávních vztahů, které na základě svobodného smluvního rozhodování o tom, jaké povinnosti smlouvou převzou, jaká práva si smlouvou založí, mohou nejlépe uplatnit své individuální zájmy a hospodářské potřeby. Stát se má zásadně zdržovat zásahů do soukromoprávní oblasti, tj. do svobodného soukromého rozhodování fyzických a právnických osob. Jestliže však subjekty již jednou uzavřou podle svého rozhodnutí určitou smlouvu (ať již pojmenovanou či nepojmenovanou), platí, že tuto smlouvu mají povinnost plnit (*pacta sunt servanda*). I nepojmenovaná smlouva je stejně závazná jako pojmenovaná, je-li uzavřena po právu. V souladu se zásadou dispozitivnosti, ovládající soukromé právo, není tato zákonná úprava subjektům soukromoprávních vztahů vnucována. Zákonná úprava v občanském zákoníku se proto uplatní až poté, kdy subjekty soukromoprávních vztahů nedají v rámci svého individuálního soukromého rozhodování přednost smluvnímu ujednání práv a povinností, které by jejich zájmům, potřebám a preferencím více vyhovovalo.

Dle § 35 odst. 2 obč. zák. je třeba právní úkony vyjádřené slovy vykládat nejen podle jejich jazykového vyjádření, ale zejména též podle vůle toho, kdo právní úkon učinil, není-li tato vůle v rozporu s jazykovým projevem. Vůle toho, kdo právní úkon učinil, může být při výkladu relevantní jen za předpokladu, že není v rozporu s jazykovým projevem. Jednou vyjádřený obsah právního úkonu (smlouvy) lze proto jen takto vykládat; nelze však výkladem již jednou učiněný projev vůle doplňovat, měnit, či dokonce nahrazovat (výkladem lze pouze zjišťovat obsah právního úkonu, nelze jím však projev vůle doplňovat, viz usnesení Nejvyššího soudu ze dne 7. 10. 1998, sp. zn. I Odon 110/97).

Podle názoru Ústavního soudu nelze souhlasit se závěrem odvolacího a dovolacího soudu o neplatnosti ujednání obsaženého ve smlouvě o zřízení věcného břemene týkajícího se délky trvání věcného břemene po dobu 30 let, a to pro údajný rozpor se zákonem (§ 151p obč. zák.), odůvodněný tím, že možnost zániku věcného břemene uplynutím doby, na kterou bylo sjednáno, zákon nezná. Ústavní soud se neztotožňuje ani s následným dovozením odvolacího soudu, že v této části je třeba hledět na smlouvu jako na časově neomezenou. Skutečnost, že občanský zákoník výslovně uvedený způsob zániku věcného břemene neupravuje, neznamená, že tímto způsobem v praxi nemůže věcné břemeno zaniknout (za předpokladu, že uvedená skutečnost bude vložena do příslušného katastru nemovitostí).

Rovněž právní teorie se shoduje na tom, že věcná břemena spolu s právy jim odpovídajícími mohou zaniknout jednak obecnými způsoby uplatňujícími se u všech práv a povinností, a jednak zvláštními způsoby (Fiala, J., Hurdík, J., Korcecká, V. Občanský zákoník. Komentář. Část III. Práva k cizím věcem. Věcná bř-

mena. § 151p. Praha: ASPI, 1999; Fiala, J. Občanské právo hmotné. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 1998, s. 158; Bumba, J. Věcné břemeno a jeho vyznačení v katastru nemovitostí. Právní rádce, 1995, č. 10, s. 11; Knapp, V. a kol. Občanské právo hmotné. Svazek I. Praha: Codex, 1995, s. 315). Občanský zákoník v § 151p odst. 1 stanoví, že věcná břemena zanikají ze zákona, rozhodnutím příslušného orgánu nebo písemnou smlouvou (zvláštní způsoby zániku věcného břemene). Vedle výslovně regulovaných způsobů lze ovšem vymezit i další – obecné způsoby uplatňující se u všech práv a povinností, mezi které patří i zánik věcného břemene splněním rozvazovací podmínky nebo uplynutím doby trvání věcného břemene stanovené ve smlouvě o vzniku věcného břemene. Jestliže bylo břemeno zřízeno na určitou dobu, čemuž žádné zákonné ustanovení nebrání, zaniká jejím uplynutím.

Pokud obecné soudy interpretaci dospěly k výše uvedenému závěru o neplatnosti části smlouvy o zřízení věcného břemene upravující dobu jeho trvání, ze kterého pak dále dovodily, že smlouva o zřízení věcného břemene je uzavřena na dobu neurčitou, učinily závěr, který je v příkrém rozporu s projevenou vůlí účastníků smlouvy. Obecné soudy tak uvedeným postupem porušily § 35 obč. zák., neboť postupovaly v rozporu s pravidly jazykového, systematického a teleologického výkladu, pročež předmětná rozhodnutí nelze než kvalifikovat ve smyslu svévolné aplikace jednoduchého práva (srov. čl. 36 odst. 1 Listiny).

Dle čl. 11 odst. 1 Listiny má každý právo vlastnit majetek. Vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu. V odstavci 4 citovaného ustanovení se dále uvádí, že vyvlastnění nebo nucené omezení vlastnického práva je možné

ve veřejném zájmu, a to na základě zákona a za náhradu.

V čl. 11 odst. 1 poskytuje Listina ochranu vlastnickému právu, přičemž ustanovení § 123 obč. zák. blíže vymezuje obsah vlastnického práva jako oprávnění předmět vlastnictví držet, užívat, požívat jeho plody a užitky a nakládat s ním. Nakládáním s předmětem vlastnictví se rozumí jeho prodej, darování, ale i jeho přenechání jinému do užívání (například pronájem) atd.

Nesprávným posouzením obsahu sjednané smlouvy o zřízení věcného břemene obecné soudy svými rozhodnutími napadenými ústavní stížností zasáhly v konečném důsledku do vlastnického práva stěžovatele, když ho zbavily možnosti realizace jednotlivých obsahových složek vlastnického práva. Tímto postupem obecné soudy prakticky časově neomezeně stěžovateli znemožnily jeho majetek užívat, a ve svém důsledku i s jeho majetkem nakládat (disponovat).

V čl. 90 Ústavy se uvádí, že soudy jsou povolány především k tomu, aby zákonem stanoveným způsobem poskytovaly ochranu právům.

V souladu s čl. 36 odst. 1 Listiny se každý může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech u jiného orgánu.

Podle čl. 2 odst. 3 Ústavy slouží státní moc všem občanům a lze ji uplatňovat jen v případech, v mezích a způsoby, které stanoví zákon.

Rovněž čl. 2 odst. 2 Listiny stanoví, že státní moc lze uplatňovat jen v případech a v mezích stanovených zákonem, a to způsobem, který zákon stanoví.

S ohledem na výše uvedené okolnosti Ústavní soud dospěl k závěru, že obecné soudy svým postupem v projednávané věci zasáhly do vlastnického práva stěžovatele zakotveného v čl. 11 odst. 1 a 4 Listiny a porušily rovněž právo stěžovatele na soudní ochranu zakotvené v čl. 36 Listiny. Svým postupem nedostály ani požadavkům zakotveným v čl. 2 odst. 3 Ústavy a čl. 2 a 3 Listiny a dále čl. 90 Ústavy.

Na základě těchto skutečností Ústavní soud ústavní stížnosti stěžovatele podle § 82 odst. 1 a odst. 2 písm. a) zákona o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů, vyhověl a podle ustanovení § 82 odst. 3 písm. a) zákona o Ústavním soudu ústavní stížnosti napadená rozhodnutí Nejvyššího soudu a Krajského soudu v Praze zrušil.

Protože Ústavní soud rozhodl neprodleně poté, co od okresního soudu obdržel potřebný spisový materiál, a po doručení požadovaných vyjádření účastníků a vedlejších účastníků řízení, považoval za nadbytečné samostatně rozhodovat o návrhu stěžovatele na odložení vykonatelnosti v ústavní stížnosti specifikovaných částí napadených rozhodnutí.

5. Autonomie vůle a dispozitivnost občanskoprávní úpravy

§ 2 odst. 3 obč. zák.

Na základě ustanovení § 2 odst. 3 obč. zák. je subjektům občanskoprávních vztahů umožněno, aby si v souladu s uplatňujícím se principem autonomie mohly v podmínkách tržního hospodářství, volné soutěže a konkurence občanskoprávní vztahy a jejich obsah, tj. souhrn vzájemných subjektivních občanských práv a povinností, smlouvou svobodně uspořádat odchylně od občan-

ského zákoníku. Tak mohou subjekty občanskoprávních vztahů nejlépe realizovat vlastní osobní a hospodářské představy a záměry v souladu s jejich individuálními zájmy a potřebami, neboli realizovat je po svém. To tedy znamená, že v prvé řadě je rozhodující to, co si smluvní strany dohodly.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 8. 2007, sp. zn. 26 Odo 1160/2005
ASPI ID: JUD99166CZ

Z odůvodnění:

Okresní soud ve Zlíně (soud prvního stupně) rozsudkem ze dne 28. 6. 2004, čj. 11 C 389/2003-89, zamítl návrh žalobkyně, „aby bylo soudním rozhodnutím nahrazeno prohlášení vůle žalovaného na uzavření kupní smlouvy mezi žalobkyní E. T. jako prodávající na straně jedné a žalovanou A. s. r. o., jako kupující na straně druhé, podle které žalobkyně prodává žalované nemovitosti – pozemky parc. ... orná půda, parc. ..., zapsané v katastru nemovitostí u K. ú. ve Z. pro obec Z., kat. území M. u Z. a žalovaná předmětné nemovitosti kupuje do svého vlastnictví za kupní cenu 508 250 Kč“ (výrok I.). Současně žalobkyni zavázal nahradit žalované náklady řízení před soudem prvního stupně (výrok II.).

Soud prvního stupně vyšel ze zjištění, že žalobkyně jako vlastník pozemků (parc. v katastrálním území M.), nacházejících se v lokalitě „S.“ a využitelných po vynětí ze zemědělského půdního fondu a po vybudování inženýrských sítí k výstavbě rodinných domků, uzavřela dne 1. 3. 2002 s žalovanou, jejímž předmětem podnikání byla mimo jiné i koupě a prodej nemovitostí, smlouvu o budoucí kupní smlouvě (dále též jen „předmětnou smlouvou“). Žalobkyně se v předmětné smlouvě zavázala uzavřít na výzvu žalované, nejpozději však do

31. 12. 2002, kupní smlouvu, kterou prodá pozemkové parcely popřípadě i jednotlivě za kupní cenu dohodnutou v předmětné smlouvě. Podle článku I. předmětné smlouvy měla žalobkyně uzavřít budoucí kupní smlouvy s žalovanou nebo s osobou, na kterou žalovaná právo ze smlouvy o budoucí smlouvě převede. Podle čl. IV. předmětné smlouvy si účastníci dohodli, že považují za změnu okolností, na základě kterých by smluvní strana nebyla povinna uzavřít budoucí kupní smlouvy (§ 50a odst. 3 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, dále jen „obč. zák.“), následující skutečnosti: a) vyšší moc, zejména znehodnocení pozemků přírodními živly, b) nebude-li možno ze strany budoucího kupujícího zajistit osoby, které by byly ochotny investovat do výstavby rodinných domků na předmětných pozemcích. Kupní smlouvou ze dne 20. 12. 2002 uzavřenou mezi žalobkyní jako prodávající a manžely J. a K. J. jako kupujícími za účasti žalované jako vedlejšího účastníka smlouvy prodala žalobkyně manželům J. parc. č. – ornou půdu – za kupní cenu. Další kupní smlouvou ze dne ze dne 20. 12. 2002 uzavřenou mezi žalobkyní jako prodávající a manžely M. K. a J. K. jako kupujícími za účasti žalované jako vedlejšího účastníka smlouvy prodala žalobkyně manželům K. parc. č. – ornou půdu – za kupní cenu. Ohledně zbývajících pozemků kupní smlouvy uzavřeny nebyly. Soud prvního stupně vzal za prokázané, že žalovaná vyvinula snahu prodat zbývajících pozemky, a to parc. č. (umístěnou až na okraji prodávané plochy za vklíněnou parcelou jiného vlastníka) a dále ostatní parcely č. (vedené jako ostatní plochy, ostatní komunikace) manželům B., K., V., případně J. či K. Potencionální kupci však ztratili zájem poté, kdy nastaly komplikace s prodejem vklíněné parc. č. ... Vlastnice tohoto pozemku J. P. zemřela v průběhu května roku 2002 a její dědici se necítili být vázáni smlouvou o budoucí kupní smlouvě

uzavřenou se zůstavitelkou. Soud prvního stupně vycházel z ustanovení § 50a odst. 3 obč. zák. a s přihlédnutím k ujednání v článku IV. bod 1 písm. b) smlouvy o budoucí smlouvě ze dne 1. 3. 2002 dovodil, že tím, že potencionální kupující ztratili o pozemky žalobkyně zájem, změnilo se okolnosti, ze kterých účastníci vycházeli při vzniku závazku, a to do té míry, že na žalované nelze spravedlivě požadovat, aby kupní smlouvu uzavřela. V důsledku toho její závazek ze smlouvy o budoucí smlouvě přímo ze zákona zanikl.

K odvolání žalobkyně Krajský soud v Brně (odvolací soud) rozsudkem ze dne 15. 6. 2005, čj. 59 Co 259/2004-126, změnil rozsudek soudu prvního stupně tak, že nahradil prohlášení vůle žalované přijmout návrh žalobkyně na uzavření kupní smlouvy ohledně pozemků parcel č. ... orné půdy o výměře ... ostatní plochy o výměře ... ostatní plochy o výměře ... za kupní cenu celkem ... Kč (výrok I.). Dále uložil žalované povinnost nahradit žalobkyni náklady řízení (výrok II.). Výrokem pod bodem III. uložil žalované nahradit žalobkyni náklady odvolacího řízení.

Odvolací soud dospěl k závěru, že ustanovení § 50a odst. 3 obč. zák., podle něhož závazek ze smlouvy o smlouvě budoucí zanikne, pokud okolnosti, ze kterých účastníci při vzniku smlouvy vycházeli, se do té míry změnilo, že nelze spravedlivě požadovat, aby smlouva byla uzavřena, je ustanovením kogentním, které nedovoluje účastníkům smlouvy o smlouvě budoucí, aby se od něj odchýlili. Pokud tak smluvní strany v článku IV. bod 1 písm. b) předmětné smlouvy přesto učinily, je takové ujednání pro rozpor se zákonem neplatné. Odvolací soud se proto zabýval tím, zda okolnosti namítané žalovanou naplňují zákonné předpoklady stanovené v § 50a odst. 3 obč. zák., za nichž zaniká závazek

ze smlouvy o budoucí smlouvě. Uzavřel však, že nikoliv. Dovodil, že je mimo rámec obligačního vztahu účastníků smlouvy o smlouvě budoucí, jestli si nabyvatel věc ponechá, či s ní naloží jinak. Navíc i vzhledem k charakteru podnikání žalované – nákup a prodej nemovitostí – musela žalovaná počítat s podnikatelským rizikem.

Z argumentace dovolacího soudu:

Odvolací soud založil své rozhodnutí o neplatnosti ujednání obsaženého v článku IV pod bodem 1 písmenem b) smlouvy o budoucí smlouvě ze dne 1. 3. 2002 na závěru, že uvedené ujednání nepřipustně rozšiřuje – v rozporu s kogentní úpravou smlouvy o budoucí smlouvě obsaženou v § 50a odst. 3 obč. zák. – případy změny poměrů, s nimiž je ze zákona spojen zánik závazku uzavřít budoucí smlouvu (odvolací soud vyjádřil zmíněný hmotněprávní následek tak, že „posouzení, zda došlo k zániku závazku podle zmíněného ustanovení, je ponecháno na úvaze soudu v řízení o nahrazení projevu vůle“). Tento výklad práv a povinností obsažených v uvedeném ujednání není správný. Článek IV pod bodem 1 písmeno b) smlouvy ze dne 1. 3. 2002 navazuje na ujednání v článku I pod bodem 1, podle kterého se budoucí prodávající zavazuje, že nejpozději do 31. 12. 2002 uzavře na základě výzvy budoucího kupujícího kupní smlouvu ohledně předmětných nemovitostí, a to s budoucím nabyvatelem nebo s osobou, na kterou budoucí nabyvatel toto právo převede. Podle čl. I bodu 3 se smluvní strany dohodly a budoucí prodávající souhlasil s tím, že budoucí nabyvatel má právo převést své právo k uzavření budoucí kupní smlouvy na třetí osobu či osoby, a to za stejných podmínek, které budou v souladu s touto smlouvou. V dané věci nebylo v dovolání zpochybněno, že závazek ze smlouvy o budoucí kupní smlouvě tíží žalovanou. Ujed-

nání v čl. IV pod bodem 1 písmeno b) je tedy určeno pro případ, že se budoucímu kupujícímu nepodaří zajistit osoby, které by si předmětné pozemky od něho (až je nabude) dále koupily. S přihlédnutím ke shora uvedenému tedy nejde o ujednání vázané na změnu poměrů, nýbrž o ujednání postavené na předpokladu, že se poměry budoucího kupujícího nezmění, neboť budoucí kupující, i když má v době uzavírání smlouvy o budoucí kupní smlouvě potenciaální zájemce, jimž hodlá pozemek dále prodat, reálného kupujícího, ochotného investovat do výstavby rodinného domu na prodávaném pozemku, nemá a teprve předpokládá, že ho sežene. Nejde tedy o modifikaci změny poměrů ve smyslu § 50a obč. zák. (není třeba řešit, zda ustanovení § 50a obč. zák. je kogentní anebo dispozitivní). Ujednáním v článku IV pod bodem 1 písmeno b) smlouvy ze dne 1. 3. 2002 účastníci v rámci obecné zákonné úpravy o zániku závazků obsažené v části osmé oddílu šestém dohodli jako další důvod zániku závazku skutečnost, že se budoucímu kupujícímu nepodaří zajistit osoby, které by byly ochotny investovat do výstavby rodinných domků na předmětných pozemcích. Sjednání takové možnosti zániku závazku je v souladu s § 2 odst. 3 obč. zák. Nejvyšší soud již v rozsudku ze dne 22. 1. 1998, čj. 3 Cdon 1237/96-53, uvedl: „Normy občanského práva jsou podle výslovné úpravy § 2 odst. 3 obč. zák. zásadně normami dispozitivního charakteru. Jen tak je totiž subjektivním občanskoprávních vztahů umožněno, aby si v souladu s uplatňujícím se principem autonomie mohly v podmínkách tržního hospodářství, volné soutěže a konkurence občanskoprávní vztahy a jejich obsah, tj. souhrn vzájemných subjektivních občanských práv a povinností, smlouvou svobodně uspořádat odchylně od občanského zákoníku. Tak mohou subjekty občanskoprávních vztahů nejlépe realizovat vlastní osobní a hospodářské představy a záměry

v souladu s jejich individuálními zájmy a potřebami, neboli realizovat je po svém. To tedy znamená, že v první řadě je rozhodující to, co si smluvní strany dohodly“. Právní posouzení odvolacího soudu je s tímto názorem v rozporu.

6. Respektování autonomie vůle jako podmínka fungování právního státu

čl. 1 odst. 1, čl. 2 odst. 4 Ústavy

čl. 2 odst. 3 Listiny

Podmínkou fungování právního státu je respektování autonomní sféry jednotlivce, která také požívá ochrany ze strany státu tak, že na jedné straně stát zajišťuje takovou ochranu proti zásahům ze strany třetích subjektů, jednak sám vyvíjí pouze takovou aktivitu, kterou do této sféry sám nezasahuje, resp. zasahuje pouze v případech, které jsou odůvodněny určitým veřejným zájmem a kdy je takový zásah proporcionální (přiměřený) s ohledem na cíle, jichž má být dosaženo.

Právo jednotlivce na autonomii vůle, tj. v důsledku svoboda jednotlivce, je jedním z projevů a institucionálních garancí těchto principů. Je na státní moci, pokud usiluje o to, být moci s atributy právního státu, aby uznala autonomní projevy vůle jednotlivců a jí odpovídající jednání, pokud takové jednání splňuje shora uvedené podmínky (především nezasahuje do práv třetích osob). V takových případech musí státní moc takové projevy jednotlivců toliko respektovat, případně aprobovat, pokud má toto jednání eventuálně vyvolávat další právní důsledky.

Nález Ústavního soudu ze dne 24. 7. 2007, sp. zn. I. ÚS 557/05

Z odůvodnění:

15. Rozsudkem Městského soudu v Praze ze dne 6. 11. 2001, čj. 36 Cm 54/99-39, byla zamítnuta žaloba stěžovatele se žádostí, aby byl vedlejší účastník uznán povinným zaplatit stěžovateli částku 1 604 084,60 Kč s 26% úroky od 28. 4. 1998 do zaplacení. Rovněž jím byl zamítnut vzájemný návrh vedlejšího účastníka, kterým žádal na stěžovateli zaplacení částky 20 000 Kč. Dále bylo rozhodnuto o náhradě nákladů řízení. Stěžovatel se žalobou (č. 1. 1–4) domáhal zaplacení této částky jako plnění z pojistné smlouvy č. 17970053, uzavřené dne 7. 11. 1997 mezi ním a vedlejším účastníkem. Předmětem pojištění z této smlouvy byl objekt truhlárny, kterou stěžovatel užíval na základě smlouvy o nájmu nebytových prostor ze dne 1. 3. 1993 uzavřené mezi ním a obcí S., a bylo sjednáno pro případ poškození nebo zničení objektu živelnou událostí. Dne 1. 1. 1998 došlo k požáru objektu truhlárny a v důsledku toho ke vzniku škody na nemovitosti ve výši 1 604 084 Kč, jak byla vyčíslena znaleckým posudkem. Městský soud v odůvodnění svého rozsudku uvedl, že provedeným dokazováním bylo zjištěno, že mezi účastníky řízení byla uzavřena smlouva, kterou se vedlejší účastník jako pojistitel zavázal poskytnout ve sjednaném rozsahu plnění, nastane-li událost ve smlouvě určená a stěžovatel se zavázal platit pojistné. Dále však uvedl, že „v daném případě nelze z pojistné smlouvy plnit stěžovateli, který není vlastníkem nemovitosti (...). Předmětná pojistná smlouva tedy svými účinky a účelem odporuje zákonné úpravě pojištění, jehož cílem je zabezpečit pojištěnému právo na peněžní náhradu újmy vzniklé nahodilou událostí, a je tedy neplatným právním úkonem dle ust. § 39 obč. zák. Je nepochybné, že z této smlouvy nevzniklo stěžovateli právo na plnění a soudu nezbylo, než žalobu zamítnout (...).“ Soud rovněž uvedl, že „má za

prokázané, že vedlejší účastník při uzavření pojistné smlouvy porušil povinnost stanovenou § 415 obč. zák., neboť tím, že uzavřel se stěžovatelem pojistnou smlouvu, v níž jej vědomě uvedl jako vlastníka předmětu pojištění, ačkoli jím nebyl, nepočínal si z hlediska své odbornosti tak, aby předešel vzniku škody (...).“ (str. 3 rozsudku).

18. Vrchní soud v Praze rozsudkem ze dne 26. 11. 2002, čj. 9 Cmo 315/2002-58, napadený rozsudek městského soudu potvrdil. V odůvodnění odvolací soud mimo jiné uvedl, že pro posouzení požadavku stěžovatele je rozhodující, zda byla prokázána existence pojistné smlouvy na nemovitost, která nebyla ve vlastnictví stěžovatele. K tomu konstatoval, že se s názorem městského soudu o neplatnosti stěžovatelem předložené pojistné smlouvě neztotožňuje. Dle mínění odvolacího soudu „není vyloučeno uzavírání pojistných smluv o pojištění věcí, které pojištěný v době uzavírání pojistné smlouvy ještě nenabyl do vlastnictví, ale u kterých lze právem předpokládat, že v časově krátké době se vlastnictvím pojištěného stanou. Nicméně v daném případě je taková úvaha za situace, kdy je nesporné, že stěžovatel nebyl v době pojistné události vymezené předmětnou pojistnou smlouvou vlastníkem pojištěné věci, nadbytečná.“ (str. 3–4 rozsudku).

19. O dovolání stěžovatele ze dne 6. 3. 2003 (č. l. 63–66), v němž v podstatě zopakoval námitky uvedené v odvolání, rozhodl Nejvyšší soud ČR usnesením ze dne 14. 6. 2005, čj. 32 Odo 826/2004-76, tak, že jej odmítl, neboť dospěl k závěru, že odvolací soud nepochybil, potvrdil-li rozsudek soudu I. stupně, kterým soud správně uzavřel, že smlouva je neplatná podle § 39 obč. zák., „protože svými účinky odporuje zákonné úpravě pojištění, jestliže v době uzavření pojistné smlouvy vůle účastníků směřovala k pojištění věci

ve vlastnictví pojištěného, přičemž (stěžovatel) vlastníkem pojištěných věcí nebyl.“ (str. 3 usnesení). Dále soud přisvědčil tvrzení vedlejšího účastníka, že podle Všeobecných pojistných podmínek, oddílu III., bodu 1 a 2, které byly součástí předmětné pojistné smlouvy, se pojištění vztahuje na věci, jejichž vlastníkem je pojištěný, nebo na věci cizí, avšak je-li to ujednáno v pojistné smlouvě.

23. Podstatou ústavní stížnosti byla námitka stěžovatele ohledně nesprávného právního posouzení otázky existence skutečné vůle smluvních stran pojistné smlouvy pojistit předmětnou věc bez ohledu na to, že stěžovatel není jejím vlastníkem, ze strany obecných soudů.

24. Ústavní soud se k otázce autonomie vůle, případně smluvní svobody, již v minulosti v několika svých rozhodnutích podrobněji vyslovil (viz např. nález sp. zn. I. ÚS 546/03, Sb. n. u., sv. č. 32, nález č. 12, nález sp. zn. I. ÚS 670/02, Sb. n. u., sv. č. 35, nález č. 183, nebo nález sp. zn. I. ÚS 43/04, Sb. n. u., sv. č. 33, nález č. 54), v nichž konstatoval následující.

25. Základním atributem právního státu (čl. 1 odst. 1 Ústavy) je ochrana základních práv jednotlivce, do nichž je státní moc oprávněna zasahovat pouze ve výjimečných případech, zejména tehdy, pokud jednotlivec svými projevy (včetně projevů volních, které mají odraz v konkrétním jednání) zasahuje do práv třetích osob nebo pokud je takový zásah ospravedlněn určitým veřejným zájmem, který však musí vést v konkrétním případě k proporcionálnímu omezení příslušného základního práva. Jinými slovy, podmínkou fungování právního státu je respektování autonomní sféry jednotlivce, která také požívá ochrany ze strany státu tak, že na jedné straně stát zajišťuje takovou ochranu proti zásahům ze strany třetích subjektů, jednak sám vyvíjí

pouze takovou aktivitu, kterou do této sféry sám nezasahuje, resp. zasahuje pouze v případech, které jsou odůvodněny určitým veřejným zájmem a kdy je takový zásah proporcionální (přiměřený) s ohledem na cíle, jichž má být dosaženo.

26. Právo jednotlivce na autonomii vůle, tj. v důsledku svoboda jednotlivce, je jedním z projevů a institucionálních garancí těchto principů. Je na státní moci, pokud usiluje o to, být moci s atributy právního státu, aby uznala autonomní projevy vůle jednotlivců a jí odpovídající jednání, pokud takové jednání splňuje shora uvedené podmínky (především nezasahuje do práv třetích osob). V takových případech musí státní moc takové projevy jednotlivců toliko respektovat, případně aprobovat, pokud má toto jednání eventuálně vyvolávat další právní důsledky.

27. Autonomie vůle a svobodného individuálního jednání je na úrovni ústavní garantována čl. 2 odst. 3 Listiny. Závěry, které již Ústavní soud v minulosti použil k aplikaci čl. 2 odst. 2 Listiny (např. nález ve věci sp. zn. I. ÚS 512/02, Sb. n. u., sv. 28, č. 143), lze analogicky *a contrario* vztáhnout také na čl. 2 odst. 3 Listiny. To jest čl. 2 odst. 3 Listiny je třeba chápat ve dvojím smyslu. Ve své první dimenzi představuje strukturální princip, podle něhož lze státní moc vůči jednotlivci a jeho autonomní sféře (včetně autonomních projevů volních) uplatňovat pouze v případech, kdy jednání jednotlivce porušuje výslovně formulovaný zákaz upravený zákonem. Také takový zákaz však musí reflektovat toliko požadavek, spočívající v zabránění jednotlivci v zásazích do práv třetích osob nebo bránění v prosazení veřejného zájmu, jsou-li konkurující statky legitimním důvodem pro omezení autonomního jednání jednotlivce a je-li takové omezení přiměřené. Autonomie vůle jednotlivce jako základní právo a zároveň princip je pak třeba chápat

jako esenciální náležitost demokratického právního státu (čl. 1 odst. 1 Ústavy). Také ustanovení čl. 2 odst. 4 Ústavy stvrzuje, že Ústava je vystavěna na principu respektu k autonomní vůli jednotlivých osob, do níž nelze bez existence kogentních zákonných ustanovení zasahovat.

28. Ve své druhé dimenzi pak působí čl. 2 odst. 3 Listiny jako subjektivní právo jednotlivce na to, aby veřejná moc respektovala autonomní projevy jeho osobnosti, včetně projevů volních, které mají odraz v jeho konkrétním jednání, pokud takové jednání není zákonem výslovně zakázáno. Takové pojetí čl. 2 odst. 3 Listiny totiž pouze vyjadřuje skutečnost, že jednotlivce a jeho svobodné jednání má v materiálním právním státě vždy prioritu před státní mocí realizovanou zákonem. Pokud by jednotlivce neměl vůbec mít možnost dovolávat se této priority přímo, byla by taková přednost pouhou formální deklarací.

29. Porušení tohoto práva se proto orgán státní moci dopustí i tehdy, pokud formalistickým výkladem norem jednoduchého práva odepře autonomnímu projevu vůle smluvních stran důsledky, které smluvní strany takovým projevem zamýšlely ve své právní sféře vyvolat.

30. Po posouzení všech okolností případu dospěl Ústavní soud k závěru, že v daném případě šlo právě o takovou situaci, kdy obecné soudy přílišným formalismem interpretovaly ustanovení občanského zákoníku, v tehdy platném znění, týkající se pojistných smluv a pravidel výkladu právních úkonů.

31. Právní základ pojištění jako závazkového právního vztahu tvoří konkrétní pojistná smlouva, příslušné všeobecné pojistné podmínky a případně příslušná ustanovení obč. zák., od kterých se účastníci dohodou neodchýlili (a od 1. 1. 2005

i zákon č. 37/2004 Sb., o pojistné smlouvě). V ustanovení § 2 odst. 3 obč. zák. je zakotveno obecné interpretační pravidlo, které reflektuje ústavně garantovanou smluvní volnost účastníků smluvních vztahů. Podle ustanovení § 35 odst. 2 obč. zák. je třeba právní úkony vyjádřené slovy vykládat nejen podle jejich jazykového vyjádření, ale zejména též podle vůle toho, kdo právní úkon učinil, není-li tato vůle v rozporu s jazykovým projevem. Podle ust. § 37 odst. 2 *a contrario* je neplatným právní úkon, který není učiněn určitě a srozumitelně. Je evidentní, že všemi citovanými ustanoveními prozařuje shora uvedený princip autonomie vůle, podle něhož je třeba dát maximální prostor jednotlivcům k tomu, aby sami určovali rozsah a obsah svých závazkových vztahů.

32. Čl. 2 odst. 3 Listiny ve své druhé dimenzi, v níž působí jako základní právo jednotlivce, je pak třeba aplikovat bezprostředně a přímo. V této dimenzi se nejedná o pouhé prozařování jednoduchým právem, nýbrž o subjektivní právo, které působí bezprostředně ve vztahu jednotlivce a státní moci. Orgány státní moci jsou proto při aplikaci jednoduchého práva současně povinny toto právo respektovat. Jinými slovy, obecné soudy si při interpretaci shora uvedených ustanovení jednoduchého práva musejí počínat tak, aby formalistickým výkladem právních norem nezasáhly do práva jednotlivce rozvíjet svou osobnost činěním čehokoli, co mu zákon výslovně nezakazuje, a nebýt nucen činit, co mu zákon výslovně neukládá. Tento požadavek se týká i interpretace norem, jež upravují projev vůle jednotlivců a následky jeho vad, kdy formalismus spočívající toliko ve výkladu smluvního textu z něj samotného bez ohledu k účelu úkonu vyjadřujícího vůli účastníků smluvního vztahu, má za následek rozhodnutí soudu, které porušuje základní práva stěžovatele na projev svobodné autonomní vůle.

33. V posuzovaném případě nejprve městský soud konstatoval, že provedeným dokazováním bylo zjištěno jednak, že mezi účastníky byla uzavřena smlouva, kterou se vedlejší účastník jako pojistitel zavázal poskytnout ve sjednaném rozsahu plnění, nastane-li nahodilá událost ve smlouvě určená a stěžovatel se zavázal platit pojistné, a jednak byla zjištěna skutečnost, že zaměstnanec vedlejšího účastníka při uzavírání smlouvy věděl, že stěžovatel není vlastníkem pojištěné nemovitosti (viz Protokol o jednání ze dne 10. 7. 2001 na č. 1. 21 nebo kopie vyjádření zástupce vedlejšího účastníka ze dne 20. 6. 2001 v Příloze spisu). I přes výše zjištěné skutečnosti byl stěžovatel zástupcem vedlejšího účastníka, jak vyplývá z kopie samotné pojistné smlouvy, označen za vlastníka nemovitosti. Ze zjištěného skutkového stavu je podle Ústavního soudu evidentní, že vůle smluvních stran předmětné pojistné smlouvy směřovala k pojištění objektu truhlárny bez ohledu na to, že stěžovatel nebyl v době uzavírání pojistné smlouvy vlastníkem této nemovitosti. Okamžik pojistné události je totiž v podstatě nahodilostí a k pojistné události tak mohlo dojít kdykoli, tj. i ihned po uzavření pojistné smlouvy. Pokud tedy městský soud a následně i Nejvyšší soud hodnotily předmětnou pojistnou smlouvu jako smlouvu neplatnou ve smyslu § 39 obč. zák., neboť svým obsahem a účinky odporovala zákonné úpravě pojištění, zcela tak pominuly výše zmíněný princip autonomie vůle účastníků smlouvy, čímž zasáhly do práva stěžovatele garantovaného čl. 2 odst. 3 Listiny, a to tím, že nedostatečně přihlédly ke shodně projevené vůli účastníků právního vztahu uzavřít pojistnou smlouvu za situace, kdy stěžovatel nebyl vlastníkem objektu. Tomuto závěru o projevené vůli účastníků pojistné smlouvy svědčí i chování vedlejšího účastníka, který, i přes svá následná tvrzení o absolutní neplatnosti této smlouvy, na jejím základě částečně plnil (viz kopie vy-

rozumění ze dne 27. 4. 1998 v Příloze spisu). Ze stejného důvodu nelze přisvědčit ani tvrzení vedlejšího účastníka ve vyjádření k ústavní stížnosti o údajném uvedení v omyl ohledně vlastnictví nemovitosti stěžovatelem.

34. Vrchní soud ve svém rozsudku sice jednání obou stran posuzoval v souladu s principem autonomie vůle, ovšem respektoval jej pouze částečně, když se s názorem městského soudu ohledně neplatnosti pojistné smlouvy neztotožnil. Konstatoval, že uzavírání pojistných smluv o pojištění věcí, které pojištěny v době uzavírání pojistné smlouvy ještě nenabyl do vlastnictví, není vyloučené, avšak následně bez jakéhokoli odůvodnění dospěl k názoru, že tak tomu je pouze tehdy, lze-li právem předpokládat, že v časově krátké době se pojištěné věci vlastnictvím pojištěného stanou, čímž autonomii smluvních stran rovněž omezil, a odmítl tedy názor, že bylo v dispozici stran autonomně si dotvořit obsah předmětné smlouvy, což je jeden z atributů smluvní svobody, resp. autonomie vůle smluvních stran.

35. Ústavní soud tak konstatuje, že v posuzovaném případě došlo k příliš úzké (gramatické) interpretaci norem podústavního práva ze strany obecných soudů, již schází smysluplné a především základní práva respektující odůvodnění. Nerespektováním autonomie vůle smluvních stran, nebo přímo jejím ignorováním, pak obecné soudy zasáhly do základního práva stěžovatele garantovaného čl. 2 odst. 3 Listiny a čl. 2 odst. 4 Ústavy.

36. S ohledem na výše uvedené důvody Ústavní soud ústavní stížnosti podle ustanovení § 82 odst. 2 písm. a) zákona o Ústavním soudu vyhověl a napadená rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR, Vrchního soudu v Praze a Městského soudu v Praze podle ustanovení § 82 odst. 3 písm. a) zákona o Ústavním soudu zrušil.

7. Ústavní aspekty zásady autonomie vůle

čl. 1 odst. 1, čl. 2 odst. 4 Ústavy
čl. 2 odst. 3, čl. 38 odst. 1 Listiny
§ 89a o. s. ř.

Základním atributem právního státu (čl. 1 odst. 1 Ústavy) je ochrana základních práv jednotlivce, do nichž je státní moc oprávněna zasahovat pouze ve výjimečných případech zejména tehdy, pokud jednatel svými projevy (včetně projevů volních, které mají odraz v konkrétním jednání) zasahuje do práv třetích osob nebo pokud je takový zásah ospravedlněn určitým veřejným zájmem, který však musí vést v konkrétním případě k proporcionálnímu omezení příslušného základního práva. Jinými slovy, podmínkou fungování právního státu je respektování autonomní sféry jednotlivce, která také požívá ochrany ze strany státu tak, že na jedné straně stát zajišťuje takovou ochranu proti zásahům ze strany třetích subjektů, jednak sám vyvíjí pouze takovou aktivitu, kterou do této sféry sám nezasahuje, resp. zasahuje pouze v případech, které jsou odůvodněny určitým veřejným zájmem, a kdy je takový zásah proporcionální (přiměřený) s ohledem na cíle, jichž má být dosaženo. V takových případech musí státní moc takové projevy jednotlivců toliko respektovat, případně aprobovat, pokud má toto jednání eventuálně vyvolávat další právní důsledky.

Autonomie vůle a svobodného individuálního jednání je na úrovni ústavní garantována čl. 2 odst. 3 Listiny. Ustanovení čl. 2 odst. 3 Listiny je třeba chápat ve dvojím smyslu. Ve své první dimenzi představuje strukturální princip, podle něhož lze státní moc vůči jednotlivci a jeho autonomní sféře (včetně

autonomních projevů volních) uplatňovat pouze v případech, kdy jednání jednotlivce porušuje výslovně formulovaný zákaz upravený zákonem. Také takový zákaz však musí reflektovat toliko požadavek spočívající v zabránění jednotlivci v zásazích do práv třetích osob a v prosazení veřejného zájmu, je-li legitimní a proporcionální takovému omezení autonomního jednání jednotlivce. Takový princip je pak třeba chápat jako esenciální náležitost každého demokratického právního státu (čl. 1 odst. 1 Ústavy). Podobný obsah má také ustanovení čl. 2 odst. 4 Ústavy.

Ve své druhé dimenzi pak působí čl. 2 odst. 3 Listiny jako subjektivní právo jednotlivce na to, aby veřejná moc respektovala autonomní projevy jeho osobnosti včetně projevů volních, které mají odraz v jeho konkrétním jednání, pokud takové jednání není zákonem výslovně zakázáno.

Porušení tohoto práva se orgán státní moci dopustí i tehdy, pokud formalistickým výkladem norem jednoduchého práva odepře autonomnímu projevu vůle smluvních stran důsledky, které smluvní strany takovým projevem zamýšlely ve své právní sféře vyvolat.

Ustanovení čl. 2 odst. 3 Listiny ve své druhé dimenzi, v níž působí jako základní právo jednotlivce, je pak třeba aplikovat bezprostředně a přímo. V této dimenzi se nejedná o pouhé prozařování jednoduchým právem, nýbrž o subjektivní právo, které působí bezprostředně vůči státní moci. Orgány státní moci jsou proto povinny při aplikaci jednoduchého práva současně normy tohoto

práva, v nichž se odráží čl. 2 odst. 3 Listiny a čl. 2 odst. 4 Ústavy jako objektivní ústavní princip, interpretovat rovněž tak, aby nezasáhly do subjektivního práva jednotlivce na autonomii vůle, jež garantuje také čl. 2 odst. 3 Listiny ve své druhé dimenzi.

Porušením základního práva podle čl. 2 odst. 3 Listiny pak obecný soud rovněž vyvolal zásah do práva na zákoného soudce podle čl. 38 odst. 1 Listiny. V důsledku toho, že soud odepřel aprobovat autonomní projev vůle prorogující místní příslušnost soudu podle § 89a o. s. ř., zasáhl rovněž do práva na zákoného soudce.

Nález Ústavního soudu ze dne 28. 1. 2004, sp. zn. I. ÚS 546/03³⁾

Z odůvodnění:

Základním atributem právního státu (čl. 1 odst. 1 Ústavy) je ochrana základních práv jednotlivce, do nichž je státní moc oprávněna zasahovat pouze ve výjimečných případech, zejména tehdy, pokud jednotlivec svými projevy (včetně projevů volních, které mají odraz v konkrétním jednání) zasahuje do práv třetích osob, nebo pokud je takový zásah ospravedlněn určitým veřejným zájmem, který však musí vést v konkrétním případě k proporcionálnímu omezení příslušného základního práva. Jinými slovy, podmínkou fungování právního státu je respektování autonomní sféry jednotlivce, která také požívá ochrany ze strany státu tak, že na jedné straně stát zajišťuje takovou ochranu proti zásahům ze strany třetích subjektů, jednak sám vyvíjí pouze takovou aktivitu, kterou do této sféry sám nezasahuje, resp. zasahuje pouze v případech, které jsou odůvodněny určitým

³⁾ Obdobně nálezy Ústavního soudu ze dne 13. 4. 2004, sp. zn. I. ÚS 43/04, nálezy ze dne 4. 5. 2004, sp. zn. I. ÚS 113/04, nálezy ze dne 12. 5. 2004, sp. zn. I. ÚS 167/04, nálezy ze dne 5. 10. 2005, sp. zn. II. ÚS 691/04.